

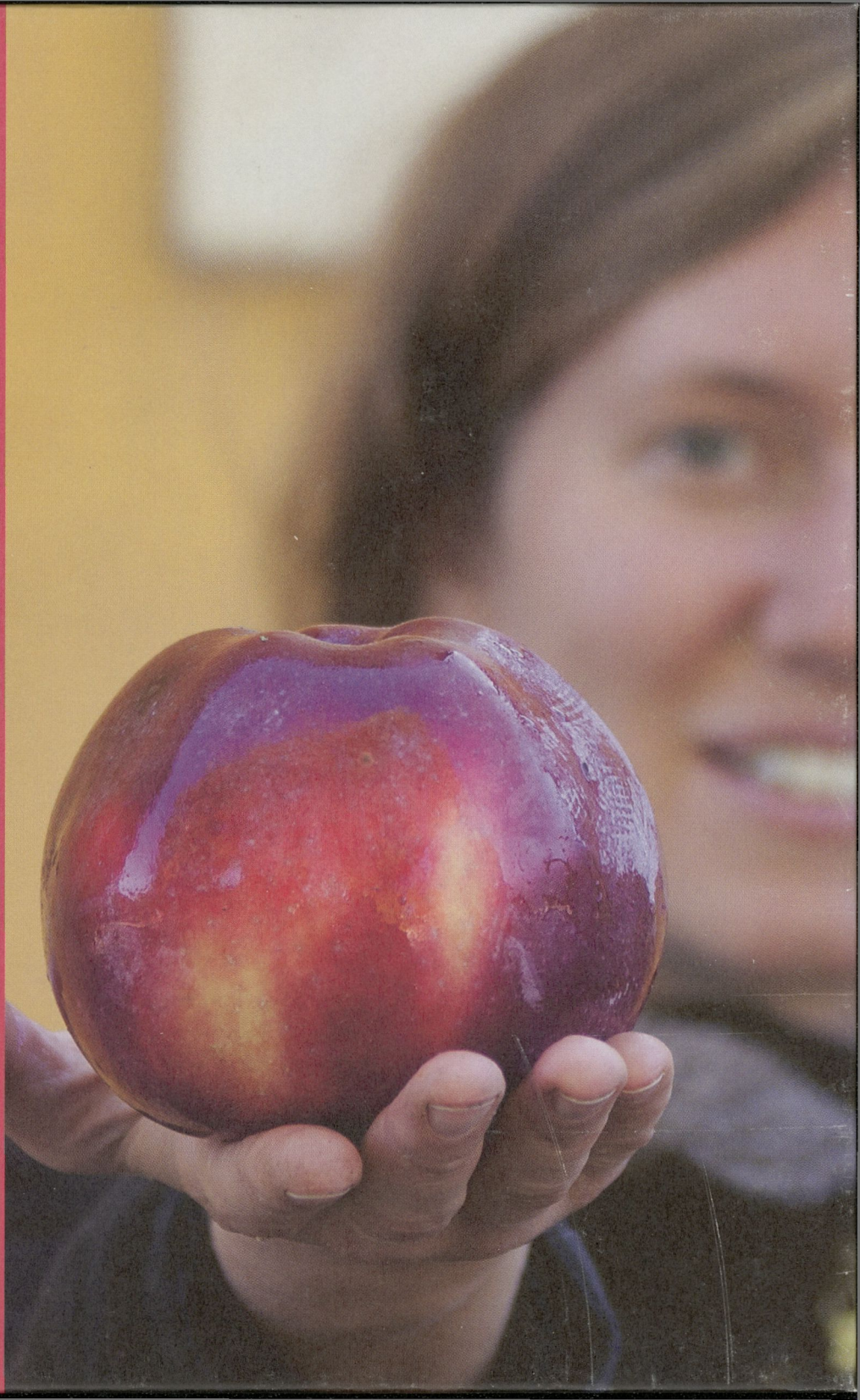
VÅR VARDAG - DITT MUSEUM FATABUREN

2017

VÅR VARDAG - DITT MUSEUM

FATABUREN

2017

VÅR VARDAG - DITT MUSEUM

Red. Anders Carlsson

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN – Nordiska museets och Skansens årsbok – är en skatt av kulturhistoriska artiklar som har publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

NORDISKA MUSEET

SKANSEN

Fataburen 2017

Nordiska museets förlag

Box 27820

115 93 Stockholm

www.nordiskamuseet.se/förlag

www.nordiskamuseet.se/fataburen

www.fataburen.se

© Nordiska museet och respektive författare 2017

Redaktör Anders Carlsson

Medredaktör Ewa Kron

Bildredaktör Marie Tornehave

Bildbehandling Karolina Kristensson och Peter Segemark

Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon

Översättning Alan Crozier

Omslagets framsida Klara Holmqvist, sektionschef för trädgården vid Nordiska museets avdelning Julita gård, skriver i denna bok om humle, pelargon, pioner och frukt. Foto: Peter Segemark, © Nordiska museet.

Pärmarnas insidor De nya tapeterna i Tottieska huset på Skansen är tillverkade av företaget Handtryckta Tapeter Långholmen AB. Mönstren är kopior av original av Johan Norman (1744–1808) som finns representerad i Nordiska museets samlingar. Foto: Handtryckta Tapeter Långholmen AB.

Tryck och repro Italgraf Media AB, Stockholm 2017

ISSN 0348 971 X

ISBN 978 91 7108 598 6

Gammalt, halvgammalt, nytt

Vad gör vi i Tottieska huset?

MARIANNE STRANDIN är byggnadsantikvarie på Skansen.

I samband med Skansens 125-årsjubileum 2016 öppnade Tottieska huset, stängt sedan 2012, under tre dagar för allmänheten. Skansens gäster mötte här ett pågående utvecklingsarbete och flera medarbetare berättade om sina respektive delar i projektet.

Det finns flera skäl till att Tottieska malmgårdens* inredningar och byggnadsdelar flyttades till Skansen på 1930-talet – om detta skriver Eva Sundström i sin artikel »Om inte: Hur Tottieska gården kom till Skansen« i *Fataburen* 2015. Drygt 70 år efter invigningen stod Skansen inför en nästan lika stor utmaning eftersom något måste göras med huset, och med inredningarna från 1770-talet. Övervåningen, bortsett från salen och kafferummet, användes i huvudsak som förråd. Dessa två fantastiska rum, med originalinredningar, var svåra att visa eftersom övervåningen endast kunde rymma fyra gäster åt gången. Brandskyddsmyndigheten bestämde begränsningen med anledning av att det bara fanns en utrymningsväg. Rör och elledningar behövde en översyn och även de hi-

Henrica Tottie
botaniserar i
familjens samling av
naturvetenskaplig
litteratur. Foto:
© Pernille Tofte.

* Den byggnad som i dag heter Tottieska huset på Skansen har tidigare kallats Tottieska malmgården. I denna artikel betecknar det senare namnet den ursprungliga malmgården vid nuvarande Bondegatan 61–63 på Södermalm i Stockholm.

storiska inredningarna bar spår av tidens gång. Väggmåleriet var smutsigt och hade gulnad fernissa, boaseringarna måste rengöras och konserveras, de tidigare vita taken var svarta av sot och luftföroreningar. De berättelser som gästerna mötte, slutligen, handlade i huvudsak om Stockholms bebyggelsehistoria, inredningshistoria och stilutveckling.

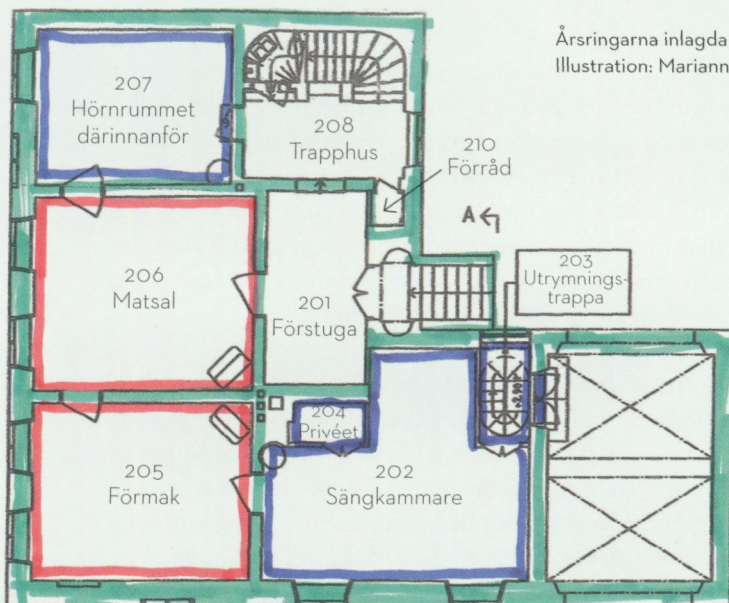
Skansen kunde med andra ord inte längre ge gästerna den kvalitativa upplevelse som vi önskade i Tottieska huset. En väg ur dilemmat öppnade sig när Brandkontoret, vars grundare var Charles Tottie och som en gång bidrog till att gården kunde uppföras på Skansen, beslutade att ge finansiellt stöd. Därigenom kunde en ny utrymningstrappa byggas och en översyn av tekniska installationer och inredningar genomföras. Under 2017 har utvecklingsprojektet fortsatt genom att vi skriver nya berättelser, bestämmer pedagogiska metoder och gestaltar miljön med möbler och föremål.

Den här artikeln handlar om de antikvariska förhållningssätt och de aktiva val som ligger till grund för arbetet med den fasta inredningen. Projektet »Tottieska huset« sammanför dock flera kompetenser och yrkesgrupper inom och utanför Skansen. Syftet för samtliga är att sätta människan i centrum och ta fram angelägna berättelser om de människor som levde under 1700-talets senare hälft. Allt för att Skansens gäster 2018, när huset öppnar igen, ska kunna möta och uppleva dåtid i nutid.

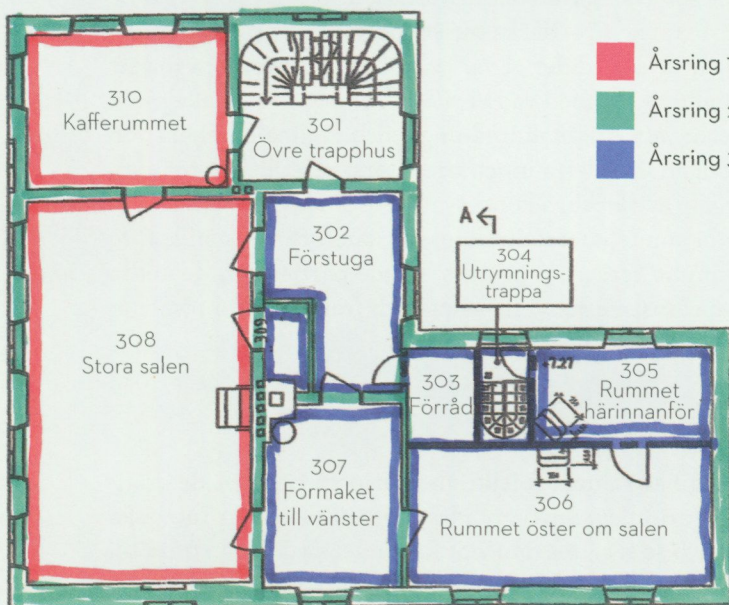
Årsringar i byggda miljöer

Artikeln utgår ifrån ett perspektiv inom kulturmiljövården där det är vanligt att prata om årsringar i en byggd miljö. Var tid gör sina avtryck. Tottieska huset på Skansen har två mycket tydliga årsringar. Den första består av de originalinredningar och originaldetaljer som skapades på 1770-talet, den andra av de förändringar och tillägg som gjordes på 1930-talet i samband med att byggnadsdelarna och inredningarna flyttades till Skansen. Den tredje årsringen är den som tillförs nu, på 2010-talet.

Att gå in som antikvarie i en etablerad miljö kräver att man är

Årsringarna inlagda i planritningen.
Illustration: Marianne Strandin.

Årsring 1
Årsring 2
Årsring 3

både lyhörd och har respekt för sina företrädare. Tottieska husets tillkomst på Skansen är ovanligt väl beskriven. I tidigare årgångar av *Fataburen* finns flera artiklar där Gösta Selling och Sigurd Wallin beskriver sina tankegångar kring gestaltningen. Som konsthistoriker hade de sett det mesta av vad som då, på 1930-talet, fanns bevarat av 1700-talet i Sverige. Men precis som vi gör i dag betraktade de historien utifrån perspektiv i den egna samtiden. De beskriver också hur ekonomin, och även utbudet av antikviteter, ibland tvingade dem att välja annat för dåvarande Tottieska husets gestaltning än det de helst hade valt.

För en antikvarie blir balansgången svår. Originalinredningarna är lättast att hantera – här gäller högsta varsamhet. Samtidigt är de en del av 1930-talets gestaltning och på det viset en del av hur man då ville visa 1700-talets inredningskonst i de högre sociala klasserna. Denna gestaltning rymmer både originalinredningar och väl utförda kopior men också mindre väl utförda arbeten som i dag framstår som aparta. Därutöver finns inredningsdelar som tydligt och medvetet gör avsteg från det historiska utförandet.

I vår tids arbete med Tottieska huset gäller det att väga samman dessa årsringar dels med det vi var *tvungna* att genomföra för att kunna visa miljön, dels med vad vi *ville* att våra gäster skulle möta i dag. För årsring ett, originalinredningar och originaldetaljer i den fasta inredningen, har detta inneburit ytterst restriktiva åtgärder. Vi har haft hjälp av skickliga konservatorer som försiktigt har rengjort ytor från smuts, återställt deformationer, fäst flagande färg samt gjort mindre retuscher av missfärgade partier. För de andra årsringarna har insatserna varit större och framför allt krävt mer eftertanke.

Förändringar i årsring två

För årsring två har samma försiktighetsprincip gällt för de originalytor från 1700-talet som hämtades från andra hus än Tottieska malmgården och som sattes upp vid skapandet av det som fram till nyligen har kallats Tottieska malmgården på Skansen. De ytskikt

som nytillverkades på 1930-talet har vi förhållit oss något friare till. Ytor av god kvalitet, som utförts med hög hantverksmässig skicklighet, satt bra och var i gott skick, har rengjorts och konserverats. De ytor som hade för stora skador har gjorts om.

Sängkammaren och privéet

När det gällde installationen av den nya utrymningsvägen fick vi försöka göra minsta möjliga skada. Både på nybyggnadsritningen från 1765 och i en värderingshandling från 1816 beskrivs ett »be-
quämlighetsrum« till höger om alkoven i sömnskammaren. På uppmättningsritningen från 1920-talet finns också en dörr på motsvarande plats i gårdsvalvet. Ingreppet nu blev att flytta privéet till motsatt sida om alkoven, ta upp ett hål i mellanbjälklaget mellan övervåning och bottenvåning och ett hål i ytterväggen mot gårdsvalvet. Dessa förändringar kunde motiveras utifrån nyttan med att öppna hela huset.

Med väggarna i sömnskammaren och tavelkabinettet, som båda gestaltades på 1930-talet, var det svårare. Vi har valt att förändra ytskikten men först efter en noggrann genomlysning. Sömskam-
marens vävspända väggfält kan inte verifieras i arkivmaterialet. Det finns visserligen en uppgift från Gösta Selling om att väggarna år 1816 hade en papperstapet, mönstrad i blått och vitt, men trots detta kläddes de på 1930-talet istället med oljemålade vävta-
peter. Motivet valdes med utgångspunkt i 1700-talets arkitekturteori, beskriven av Carl Henric König i *Inledning til mekaniken och byggnings-konsten* (1752). Här är sömnskammaren finast i rumssviten och ett rum vars väggar bör kläs med det dyrbaraste som huset har råd med. Sömskam-
marens väggfält hämtades från ett hus på Hantverkargatan i Stockholm som vid 1700-talets andra hälft ägdes av en handelsman som kom från samma samhällsskikt som familjen Tottie och som revs på 1930-talet. Två och ett halvt väggfält nytill-
verkades och patinerades för att smälta in intill originalen.

Omkring 2012 var väggfälten rejält nedsmutsade men de hade också över tid restaurerats hårt i dekorationerna och var fläckiga

Nästa uppslag:
Tottieska huset från
gårdssidan. I port-
valvet till vänster
syns den nya utrym-
ningsvägen. Foto:
Karolina Kristensson,
© Nordiska museet
(NMA.0091039).

i olika smutsiga nyanser efter retuscher som utförts både före och efter flytten till Skansen. Kopiorna från 1930-talet hade krackelerat i onaturliga, stora kantiga bitar. Dekorationerna var ganska stelt utförda och det medel som hade använts i 1930-talets patinerings hade färgförändrats och gått från osynligt till mjölkvitt. Kulörerna på intelligande måleri hade likaså kraftiga färgförändringar. Väggfälten i sängkammaren var helt enkelt i dåligt skick, så även snickeriernas färgskikt. Delar av snickerierna kommer från Tottieska malmgården medan alkoven med tillhörande omfattning har hämtats från en fastighet på Nybrogatan i Stockholm. På 1930-talet målades alla snickerier med en kall grå linoljefärg, vars linolja har gulnat över tid. 2012 hade det kallt grå antagit en smutsig gul-beige ton.

Ungefär så såg den samlade antikvariska bakgrunden ut. Den skulle vi nu både ta hänsyn till och kombinera med det önskemål som finns i dag om att Skansens gäster ska möta dåtiden som den såg ut när ytskikten var nya. De olika aspekterna måste med andra ord omvandlas till en handlingsplan. Med utgångspunkt dels i väggfältens dåliga skick, dels i omöjligheten i att kunna restaurera dem till nyskick utan att påverka de kulturhistoriska lagren, beslutade vi att rengöra och konservera väggfälten så som de ser ut i dag. Vi har därefter låtit täcka dem med ett skyddande lager av japanpapper för att till sist klä över dem med ett sidentyg. Snickerierna har målats med linoljefärg i den grå kulören från 1700-talet och de förgyllda partierna har förgyllts om.

Vi har alltså, precis som på 1930-talet, förhållit oss fria till källmaterialet – vi vet fortfarande inte vad som faktiskt fanns på väggarna under 1700-talets andra hälft – samtidigt som vi har kunnat följa Carl Henric Königs arkitekturteori, där inredningens mest påkostade rum är sovrummet. Men istället för vävspända väggfält har vi valt att sätta siden: ett material som den som hade råd gärna valde.

Tavelkabinettet

De antikvariska bryderierna kring hanteringen av tavelkabinettet blev mindre. Rummets funktion och inredning är helt och hållet en museal rekonstruktion från 1930-talet. Snickerierna kommer från motsvarande rum på Tottieska malmgården och vi vet att väggarna där hade vävspända tapeter på 1700-talet. Vi vet dock ingenting om hur tapeterna såg ut och troligen visste man inte det heller på 1930-talet. Med utgångspunkt i den tidens kriterier för museala rekonstruktioner gestaltade man då rummet med putsade väggar som limfärgades i en mintgrön kulör, upplockad från kakelugnens dekoration.

Vår utgångspunkt, grundad i Skansens nutida sätt att gestalta historia, gjorde att vi istället valde att rekonstruera en vävspänd tapet. Som förlaga användes tapetmakaren Carl Fredrik Torsselius mönster i *Tapetmålarbok* från 1700-talet, nyutgiven av Nordiska museet 1965. Sigurd Wallin skriver i artikeln »Tapetmåleri från Carl Fredrik Torsselius motivkrets« i *Fataburen* samma år om arbetet med att fastställa en förlaga till kafferummets tapeter och kan visa att just Torsselius troligen var inspirationskällan. Snickerierna har målats om med linoljefärg, bruten i den originalkulör som vi har skrapat fram.

Tillägg i årsring tre

I den tredje årsringens nya tillägg har vi arbetat med Tottieska husets övervakning. Utgångspunkten har varit Skansens ambition att låta gästerna uppleva historia med alla sinnen och bekanta sig med våra miljöer som de var i den tid och hos de människor som vi vill berätta om. Gästerna ska kunna uppfatta dofter, kyla och värme och kanske uppleva vad betydelsen (eller avsaknaden) av ljus är. Skansens nyttjandeperspektiv på samlingen av föremål, möbler och byggnader innebär vidare att vi som regel vill att våra gäster ska kunna känna på dem.

Översatt till arbetet med övervakningen på Tottieska huset innebär detta att vi vill kunna förmedla vad människan upplevde när

hon gick in i ett rum som var nyinrett på 1770-talet. Knutet till detta är att vi också vill att miljöerna ska åldras och slitas på ett trovärdigt sätt. Här tänker vi att ju större likheter som råder mellan då och nu när det gäller material, metoder och verktyg, desto större chans att resultatet liknar det som en gäst mötte hos familjen Tottie.

Rummet öster
om salen har
fått en nytryckt
tapet efter Johan
Normans förlaga.
Innanför lönn-
dörren döljer sig yt-
terligare en. Foto:
© Pernille Tofte.

Trovärdiga material

På övervåningen fanns, förutom salen och kafferummet, några rum som har använts som förråd under lång tid. Dessa rum skulle nu nyinredas och ett av de större bli två mindre. Väggarna skulle vidare kläs med tapeter och snickerier, taken gipsas.

Vi valde att använda samma källmaterial som på 1930-talet, arkiverade handlingar efter familjen Tottie, för att bestämma rummens fasta inredning. Detta material säger dock ingenting om vad väggarna i dessa rum var klädda med. I valet att använda pappers-
tapeter utgick vi ifrån den aktuella sociala klassen, tidsepoken och själva rumstypen. Mönstren härstammar från Johan Norman, en tapetttillverkare som var verksam i Stockholm under 1700-talets senare hälft och som levererade till bland annat Drottningholms slott. Vi vet inte om han levererade också till familjen Tottie – men han *kan* ha gjort det. De nya tapeterna har nu tillverkats enligt Normans »recept«, dvs. papperet har samma materialsammansättning och arkstorlek, arken har klistrats samman i våder, målats med limfärg och sedan tryckts, delvis med handskurna träblock. Vi har med andra ord utgått ifrån ett originalmaterial, använt samma typ av material och provat oss fram tills det nygjorda resultatet ser ut som originalet. För att fördjupa upplevelsen tillverkade vi också kopior av alla snickerier med originalsnickerierna som förlagor. På det viset har vi skapat en trovärdig miljö.

Hantverk och historiska källor

Det immateriella kulturarvet, här byggnadshantverket, lägger med detta synsätt grunden till en trovärdig upplevelse av vår tids gestaltning. Trovärdighetskravet blir i sin tur ett sätt att bevara och utveckla den aktuella kunskapen. Arbetet med att klä väggarna i de nya rummen med papperstapeter är ett sådant exempel, där hantverkskunnandet bevaras genom att utföras. Även om det inte är en utbredd kunskap hos målare i allmänhet så finns det flera hantverkare med lämpliga färdigheter. I gestaltningen av de nya rummen på övervåningen har vi också anlitat kakelugnsmakare, stenhuggare, snickare, stuckatörer och tapetmakare.

Allt arbete sker på vetenskaplig grund, vilket nödvändiggör samarbete med specialister och forskare från olika håll. Hit hör också behovet av att använda olika sorters historiska källor: arkivhandlingar, bouppteckningar, ritningar, trycksaker om hantverk, material och inredningstradition. Gällande själva hantverket har vi även använt originaldelar, som är en typ av källor som har fått allt större roll i byggnadshistorisk forskning. På dessa har dåtidens hantverkares verktyg lämnat spår som vi i dag kan läsa av och som dagens hantverkare strävar efter att kopiera. När de nya spåren är likadana som på originalen kan vi anta att vår metod ligger nära den historiska. Detta kallas *processuell rekonstruktion* och är en del av de senare årens enorma utveckling inom hantverksforskningen. Äldre tiders forskning inom kulturhistoria utgick i huvudsak från ett konsthistoriskt perspektiv med form som viktigaste variabel. Resultaten av denna historieskrivning kan behöva revideras när vi analyserar hantverksmetoder och på så vis bättre förstår en byggnads historia.

Utveckling av ett hantverkskunnande: Exemplet hyvlade profiler

Inför arbetet med snickerierna blev vi varse att det var ett moment i nytillverkningen som ingen riktigt kände till. Det var kunskapen att hyvla profiler i välvda och svängda former. Tottieska malmgården hade bågformade fönsteröppningar med boaserade fönstersmygar, vilket var vanligt under senare hälften av 1700-talet. Men hur hade man alltså gjort? I en bågformig, konkav eller konvex form med profiler hamnar man förr eller senare ohjälpligt i motträ, med urslag och ojämnheter i profilen som följd. Men av dessa svårigheter syntes ingenting på originalen.

Ett samarbete med Hantverkslaboratoriet vid Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet initierades. Det resulterade i ett så kallat gästhantverkarprojekt, där den av Skansens snickare som arbetade med Tottieska huset kunde fördjupa sig i originalens verktygsspår, äldre verktygssamlingar och hantverkslitteratur från tiden. Så fick han också möjlighet att samverka med andra hantverkare i Norden för att bygga verktyg och göra försök. Lösningen på det specifika problemet var att sätta stålet i en brantare vinkel och att ha en kortare sula på hyveln. Beskrivningen är teknisk – men resultatet syns på väggarna i de nya rummen på övervåningen tillsammans med andra nytillverkade snickerier, gjorda med handverktyg, som inte skiljer sig nämnvärt från originalen. (Insatsen dokumenterades på film och publicerades på Youtube.)

Får man göra så här?

En vanlig uppfattning om museer är att de ger den sanna bilden av historien. Vid närmare eftertanke är det uppenbart att museerna väljer att visa sin tids tolkning. Föremål, berättelser och minnen sparas och visas utifrån vad vi i samtiden anser vara viktigt, intressant eller på väg att försvinna. Tolkningarna skapas genom samtidens raster.

Skansens kulturmiljöer bildar något av en kanon i svensk bebyggelse- och inredningshistoria. Miljöerna har skapats över tid

med avsikten att visa svensk bebyggelseutveckling, främst med utgångspunkt i det arbete som Sigurd Erixon med kollegor gjorde under 1900-talets första decennier. Byggnaderna har valts och placerats ut i syfte att redovisa geografisk särprägel och förändring över tid, de fungerar som representanter för en generaliserad bild av svensk bebyggelseutveckling. På samma sätt visar inredningarna en generell bild. Många byggnader och inredningar förändrades mycket i samband med att de förvärvades, allt för att de skulle fungera bättre i den tidens historiebeteckning.

Skansen i dag skulle kunna välja att fortsätta där, dvs. genom att reproducera kulturarvet såsom tidigare generationer har presenterat historien. I vissa delar gör vi också så. Men när vi ges möjlighet, som med Tottieska huset, väljer vi numera en annan väg. Bland annat använder vi oss av Skansens berättarmodell för att ta fram berättelser som är angelägna i dag och som vi vill att Skansens gäster ska möta. Vi sätter människan i centrum och berättar om förutsättningarna för dem som levde i eller kring de kulturhistoriska miljöer som vi visar. Vi använder föremålen, inredningarna, byggnaderna och de yttre miljöerna som ingångar, nycklar, för att ta Skansens gäster med in i historien. Ett föremål används då inte bara för att beskriva ett inredningsideal eller vara en stilhistorisk markör, utan också för att leda in samtalet på en tidstypisk företeelse som våra gäster samtidigt kan relatera till i dag. Ewa Kron beskriver berättarmodellen närmare i sin artikel »Angelägna berättelser« i *Fataburen* 2015 och om att representativitet får stå tillbaka för trovärdighet i vår nya pedagogik. Att *förstå, föra vidare och ge insikt* blir då viktigt, med andra ord att kunna *känna historia*.

Allt detta kan överföras direkt på arbetet med Tottieska huset och då även den fysiska miljön. Här vill vi använda interiörerna som ingångar till berättelser om människor och yrkesgrupper som fanns på 1770-talet och vars livsbetingelser och funktioner bidrar till att skapa en fylligare bild av tiden. Här finns den yttersta förklaringen till att vi i övervåningens nya rum har valt att klä väggarna med papperstapeter med mönster av Johan Norman. Så kan vi möta våra gäster med berättelser om hur det var att vara just ta-

Handhyvling av ett
svängt notspår till
den välvda fön-
steröppningens
överstycke. Foto:
Olof Appelgren,
Skansen.

petmakare när det begav sig. Gästerna kan också ledas in till samtal om förutsättningarna för hantverk i dag, till exempel om att kunskapen att tillverka och montera tryckta papperstapeter finns kvar men att hantverkare oftast får jobba på andra sätt och med andra material. Detta kan i sin tur leda vidare till samtal om dåtida och nutida material med större eller mindre miljöpåverkan. Så blir 1700-talets hantverkskunnande ett exempel på att kulturhistoria är relevant och aktuellt.

De nytillverkade snickerierna
för in ljus i rummet på samma
vis som på 1700-talet. Foto:
Olof Appelgren, Skansen.